

Emadus ja emade elumaailm¹

TIITU KUURME
Tallinna Ülikooli
kasvatusteaduse dotsent

Me tahame rahvusena
kestma jääda, aga
suhtume emadesse
ühiskondlikul tasandil
kui oma kohust täitvasse bioloogilisse
funktsiooni, mitte kui elavatesse ja
kogevatesse inimestesse.

Ühe rahva jäämine või kadumine on järjest enam seotud naiste individuaalsete valikutega. Soov ja suutlikkus tuua ilmale ning vääristada kasvatuse kaudu oma järeltulijad kultuuri parimate andidega on saanud sügavalt isiklikuks otsuseks. Varasematel aegadel troonisid naiste tahte ja eluplaanide üle bioloogia, paratamatus ning traditsioon. Lasteta jääda oli häbi-väärne ning vanadusvaesuse risk, naine oli täisväärtuslik vaid mehe kõrval ja inimsugu jätkates. Emadus oli müsteerium, midagi, mis naisega juhtus, mis muutis ta välimuse, elupäevade sisu ja eesmärgid. Müsteeriumisse kuulus enesestmõistetav emainstinkt. Naise ajaloolist seisundit ja kuvandit analüüsinud feministlike filosoofide vaates oli mees avalikkuse silmis mõistus ning naine oli loodus (de Beauvoir 1997), mis tõi talle kaasa nii soospetsiifilise austuse kui ka alanduse. Laps oli naise

altar. Nüüd on kõik teisiti. Müsteeriumist on saanud ultraheliga läbivalgustatav bioloogiline fakt ja mitmetes ringkondades räägitakse emainstinkti hääbumisest. Ka on noorte naiste elus esiplaanile tõusnud eneseteostusväärtused.

Paraku on meie ühiskonnas emaduse küsimustes aeg otsekui seisma jäänud. Endiselt püsib hoiak, nagu toimetaks naise üle eelkõige loodus, emainstinkt äratab temas üleöö hoolitseja, pühendunu ja ohvrimeelse altruisti ning kõik kulgeb loomulikku rada nagu sajandite eest. Rahvastikuprotsesside statistikas saab naisest iibesõdur, kelle käitumine on määratud nende protsesside seadustega. Vaid õrnalt, peamiselt ilukirjanduses, on meil tehtud juttu naise vastuolulistest tundmustest, kahtlustest ja dilemmadest. Ning hoopis vähe on kõnelusi emadusega kaasnevate tähenduste muutumistest ühiskonna üldisemas mentaalsuses. Samas on arenenud lääneriikides emaduse uuringuid tehtud juba mitu aastakümnet.

Eneseteostust on püütud tõlgendada kui rahvuseluse ning eestluse hoidmisele vastanduvat, mis on loetud traditsiooniliseks ja mõneti konservatiivseks. Humanistliku inimkäsituse võtmes võib eneseteostust mõista kohustusena mulle antud elamise aja eest – avan ja arendan kõike mulle antut. Väärtusena teenib see tihti millegi suurema, üle minu isiku ja üle mulle antud aja ulatuva teenimist. Nende sekka saab arvata ka rahvuseluse kui kultuuride vaimse kodu. Suurtes murrangutes, nagu praegu elame, vajaks ümbermõtestamist ka rahvuslus. See on antus, minu eest juba

¹ Eelretsenseeritud artikkel.

läbi käidud tee, mis annab ilmale tulijale ühe sügavuti kogetud elutunnetuse ja võimaldab liikuda siit edasi. Lapsed, emadus, rahvuslus ja eneseteostus saavad kuuluda kokku, sest mitmete põlvete jaoks ongi nad kokku kuulunud.

Heaolu kasv ja naiste haridustaseme tõus on toonud kaasa naiste elutee valikute paljususe, milles nii mõneski pole lapsel kohta. Üha enam väärtustatakse n-õ head elu ning üritatakse vältida kõike, mis seda häirib. Seega eeldaks rahvusena kestmise soov tänases päevas teadvustatud ja ettenägevat tähelepanu, milline on ühiskonnas emaduse staatus ja sellega kaasnev mentaliteet, kuidas sugudega seotud protsessid toetavad või ei toeta naise missiooni emana, kuidas naised ise emaks saamist kogevad ning millised riskid ja ilmajäämised emadusega kaasnevad. Emaks saamise soov seondub tihedalt naise enesetunde, enesehinnangu, eluprioriteetide ja eneseteostusega – seega elukvaliteediga tervikuna. Sündimuse suurendamise poliitikat kavandades peaksime hoopis paremini teadma, mis on emadus meie päevil ning millistel tingimustel oleks lastel koht naise eneseteostuslikes väärtustes ning heas (ja hästi) elatud elus.

On teada, et eesti peredes soovitakse lapsi rohkem kui neid tegelikult saadakse. Kuidas võiks ühiskondlikult vähendada nende tegurite mõju, mis ei lase sel soovil teostuda? Ühtaegu on tähtis, et sünniks soovitud lapsed, kellele on tagatud vanemate hool ja armastus, et mitte suurendada riskilaste ning tulevaste õnnetute täiskasvanute osakaalu ühiskonnas, kes oma kogemuste baasil teevad laste saamise otsuseid.

Teeme sissevaate emade elumaailma kolmel tasandil:

- Elukõige väike diskursiivne ülevaade, millest kirjutatakse rahvusvahelisel tasandil emadusest selle rolli, staatuse ja identiteedi võtmes.
- Kuidas peegeldub emadusega seonduv selle aastasaja eestimaises uurivas trükisõnas ja perioodikas (jätame välja ilukirjanduse).

- Mida arvavad meie õpilased meheks või naiseks olemise eelistest meie ühiskonnas (toetun paar aastat tagasi tehtud Norra riigi rahastatud projekti raamides tehtud empiirilisele uurimusele).

Nende teemaarenduste pinnal püüan sünteesida, millistes aspektides vajaks tähelepanu emade elumaailm (sks *Lebenswelt*) meil, et järglaste saamine kuuluks nii soovitud identiteedi kui ihaldatud hea elu sisusse. Elumaailma mõiste pärineb fenomenoloogilisest filosoofiast, tähistades kogu materiaalselt ja vaimset reaalsust, millega inimene mitmeplaanselt ja teadvustatult kokku puutub.

EMADUS SOOUURINGUTE PEEGLIS.

Naiseks olemine ja emadus on loetud lahutamatuks, vahest seepärast ongi see suhteliselt vähe tähelepanu pälvinud isegi soouuringutes. Viimastel aastakümnetel on emadusest siiski kujunenud omaette uurimisteema, milles muuhulgas keskendutakse emadusele üldinimliku ning sotsiaalse aspekti vaates. Emade tegemised annavad sisu sellele, kuidas naisest üldisemalt mõeldakse, kirjutab Jaana Vuori. Emadust on vaadeldud kultuuriliselt antud tähenduste, ühiskondliku tööjaotuse ja normatiivsete ootuste võtmes (Vuori 2010a). Uuringutes väljenduvad neli peamist teemaarendust: diskursus reproduktsioonist, ema kehalisus, ema kogeja ja teadjana ning ema ühiskondlikus tööjaotuses (*ibid.*). Kehalisuse temaatikasse kuuluvad arutelud, kellel on õigused naise keha üle ning ka arutlused abordist ja rasedusest. Emadus kui kogemus ja kultuuriline teadmine on pälvinud analüüsimist Adrianne Richi sõnastatud vaatenurgast, milles eristatakse emadust kui institutsiooni ja emadust kogemusena. On uuritud kõnelemisviise, elupraktikaid ja väärtusi, mis suunavad, normeerivad ja piiravad emadust. Emadust on käsitletud ka seoses ühiskonna huvi ja survestamisega, lähtudes eri aegade ja kultuuride normidest (*ibid.*). Mitmete feministide

arvates kasutatakse emaduse idealiseeritud kuvandit naise ikestamiseks, kui teatud sotsiaalsed ja majanduslikud hierarhiad dikteerivad naistele ette nende koha just emadusest lähtudes (Hager 2011; Shea *et al.* 2016). Võib ka rääkida emaduse ajaloost, mis kummutab mõnegi praeguse uskumuse.

Milline emadus tagaks hea elu nii naistele kui ka lastele ja kuidas ühiskondlik-kultuuriline vaade mõjutab naiste kogemusi enesest kui emast? Ühiskondliku tööjaotuse ja emaduse poliitika on olnud kõneks ka meil, teemaks palk, ühiskonna tähelepanu, haridus, erialatöö ja perekonna sidumine jms. Ent see on vormiline pool. Emadus kui fenomen inimelu sisuna püsib varjus, pälvides tähelepanu kas siis mõnede naiste kiitmise või hukkamõistu ning eredalt normiväliste juhtumite kajastusega. Emadus on loetud intiimseks ja isiklikuks, ent nagu väidab uurija Teresa Arendell, kogetakse emadust küll indiviidi tasandil, ootused emadusele on aga ühiskondlik-kultuurilised (tsit Newman, Henderson 2014). Feministliku diskursuse abil on naiste arusaamad mõista iseend ja sookaaslasid kui emasid avardunud ja uuenenud. Ei olda ainult emad, vaid ka kaaslased, kodanikud, spetsialistid ühiskonnas, eetilised subjektid, mõtlejad. Naistel tohib olla ka lapsest sõltumatuid vajadusi. See on hakanud mõjutama lapse arenguteooriaid ning arusaamu ühiskondlikust tööjaotusest (Vuori 2010a).

Vaatleme emadust kahes plaanis, esmalt ühiskondlikus, seejärel individuaalses võtmes. Kõneks tulevad ühiskonnas valitsevad ja kultuuriliselt kujunenud arusaamad ja ootused emadusele ning see, kuidas kogevad naised emadust uurijate pilgu läbi.

Ühiskondlik emadus ehk emaduse sotsiaalne ja kultuuriline konstrueerimine. Emadus ei ole naise isiklik asi, ja kas see ongi seda kunagi olnud. Suhe emadusse on seotud ühiskonna elujõuga, normide ja religiooniga, arusaamaga

lapsest, rollidest, kasvatuses ja jätkuvusest. Emadus ühiskondlikus plaanis on kompleks ootusi, identiteete, praktikaid. Berit Kaschan kirjutab: elul on kalduvus edasi minna, kuid küsimuses, millistes tingimustes on sobilik elu edasi anda, pakub ühiskond alati arvamusi, mis ei kattu eluandjate omaga. Katsed suruda inimesed ühte suurde narratiivi on läbi aegade põhjustanud indiviididele sügavaid

Emadus kui inimelu sisu püsib varjus, pälvides tähelepanu kas mõne naise kiitmise või hukkamõistu või eredalt normiväliste juhtumite kajastusega.

kannatusi (Kaschan 2018). Meile teadaolevalt on emaks olemist saatnud rohked *peab-käsusõnad*: hoiatused, kohustamised, piirangud, (sh liikumispiirangud), moraalinormid. Luues oma identiteeti emana, sekkub naise ellu ühiskondlik-kultuuriline emarolli tõlgendus, aktsepteeritud kuvandid heast emast, hukkamõistvad ja heakskiitvad stereotüübid ning hoiakud. Emaks saamine on aeg, kus naise identiteet on märkimisväärses muutuses. Noore naise arusaama enesest lõikuvad koos uue rolliga nõudlikud ootused väljastpoolt. On väidetud, et emadus kui sotsiaalne konstruktsioon on põhjustanud hoolitsuse pidamise loomulikuks ja vältimatuks naise olemuse osaks. Teisalt võib emadus anda palju eneseuhkust ning positiivset eneseväärtustamist (Shea *et al.* 2016).

Ühiskonna surve väljendub enamasti kahesugusel viisil, ühelt poolt kohustuste, enesemuutmise ja loobumuste kirjeldusena, teisalt stigmatiseerimisena, et üksnes emana on naine täisväärtuslik.

Roll tingib emale suunatud moraali.

Lapse sünd, uue elu loomisakt on tinginud olukorra, et lapse olemasolule tuleb vastata. Laps oma abituses ja kasvatusvajaduses (Siljander 2015) kirjutab ette selle vastuse sisu: siin sisaldugu lähedus ja juuresolek, füüsiline hool, jälgiv pilk, pikaajaline tegelemine inimolendi ebaküpsusega, olemasoleva tõlkimine temale arusaadavasse keelde, abi esimeste sammude tegemisel, sh ka vaimses plaanis. See kõik suubub ilminguks, mida nimetatakse kasvatusseks, ja mis on olnud enamasti emade asi. Emadus on vastutuse võtmine enama kui vaid enese elu eest. Kasvatus aga moraalne toiming, milles esinevad tugevalt kohustus ja seotus.

Ettekirjutustest ema rollile leiame eri kultuurides palju sarnaseid motive. Emadus on sooliselt kehtestatud norm, kõige tugevamini normeeritud sooroll, vastupidav riitus, teekond täiskasvanud naiseks saamisel, millel on märkimisväärne mõju naise identiteedile ja ise-le (Whitehead 2016). Emadus seob ajaliselt ja ruumiliselt, tingib loobumisi senistest vabadustest, nõuab pühendumist, ohverdumist, suurt töökoormust, mugavustsoonist väljumist, enese jaotamist muude vältimatute rollide vahel. Emadus paneb ümber hindama oma suhted teiste inimestega; emaduse identiteedi konstruktsiooni kuulub ustavus, truudus, kõigesuutlikkus, teiste vajaduste esiplaanile seadmine, enese ilmajätmine. (Jones 2012) Emadus on sakraliseeritud norm, mis võimaldab eneseohverduse valmidust ja süütunnet. Kõrged moraalsed standardid joonistavad pildi heast ja õigest emast (Shea *et al.* 2016), millega noor naine soovib end identifitseerida, elades läbi vastakaid tundeid uhkusest häbini. Nende emotsionaalsete seisundite valitsemisega saavutatakse naise üle ühiskondlik kontroll.

Tugevad ühiskondlikud stereotüübid võivad sulgeda naise paratamatuse lõksu. Ühelt poolt on emadus täisväärtuslikkuse tingimus, teisalt ohverdagu stereotüüpsest hea ema oma vajadused ja soovid. Idealiseeritud nõuded emadusele on

kontekst paljudele, milles arendatakse välja oma emaidentiteet. Hea ema armastab isetult ja tingimusteta, lepitab ja lepi kõrvalejätusega ning panustab palju ressursi hoolitsemisele-kasvatamisele. Sakraliseeritud idealiseerimisega käsikäes saab sotsiaalsetes debattides naisest tihti süüalune, kui kõneks on naiste töö, abort, probleemid lastega (Laney *et al.* 2014). Emaduse sakraliseerimine võimaldab vaikida emaduse tumedamast poolest, naise tunnetest, väsimusest, kannatustest, hinnast, mida noor naine oma elu silmas pidades maksab. Tihti jäetakse karjäär, loobutakse elustandardist ja oma isedusest. Seesama tumedam pool võib teisalt kätkeada varjatud väge, trotsi ja jõuallikaid (Kaschan 2018).

Harmony D. Newman ja Angela C. Henderson kirjeldavad, kuidas on mõjunud hegemoonilise emaduse kuvand Ameerika naistele. Tsiteerides T. Arendelli, et emade isiklikud hädad võivad olla peegeldus laiadest ühiskonnas domineerivatest emaduse diskursustest, kirjeldavad nad, kuidas vastuolulised ja kõrged ootused ideaalsele emale viivad naised abitusse olukorda. Konservatiivses sooideoloogias tugevdab väide, et naise esmane roll on täita oma kohust emana, institutsionaliseeritud tähendusi emadusest, vaikides naiste läbielamistest. Ema PEAB – andma kõik, eitades enese vajadusi; lapsed on hindamatud ja ametitöö võrdsustub oma kohustuste hülgamisega. Ainult nii on naise olemasolu õigustatud. Noored naised pole sellele survele immuunsed, elades läbi frustratsiooni, läbikukkunu tunnet, rahulolematust enesega ja tundes end üksi. Samas pole see töö ühiskondlikult maksustatav (Newman, Henderson 2014).

Ent teisalt võideldakse ettekirjutatud jäiga emarolliga, et olla inimene, kel on õigused inimeluga seotud võimalustele. Tamara Hager vaatleb ideoloogiat, et tõeline naine ärkab ja teostub vaid läbi raseduse ja sünnituse, kriitiliselt. Ülemlaul emadusele jätab varju, et rasedus on raske ja vaevane, sünnitamine kannatusrohke,

imiku eest hoolitsemine frustreriv ja kurnav. Ent neid tundeid väljendades pole sa normaalne ema. Ema kannatused ja viletsus on sotsiaalselt aktsepteeritavad. Autor väidab, et emadus kui sotsiaalne konstrukt allutab ja ikestab naist, sunnib kaotama olulise osa tema personaalsusest. Väikelast kasvatades ei tohi sa soovida asju, mis tegid su enne õnnelikuks. Kui varasemas suurperes oli emadus kergem, sest abistati vastastikku, on see praegu kadunud. Lapsega koju jäävad inimesed on teatud sotsiaalses vanglas, neil tuleb toime tulla ka lihtsalt igavusega (Hager 2011).

Kuidas toimib ühiskondlik-kultuuriline norm, et emadus on initsiatsioon naiseks, on primaarne norm, kelleks naine on programmeeritud ja on määravaim viis naise eneseteostuses (Whitehead 2016; Rittenour, Colaner 2012)? Mitmes inimkoosluses saavad väikesed tüdrukud aegsasti kaasa hoiaku, et päriselt naiseks saad üksnes emaduse kaudu. Ent sund-emadus toob maailma armetuid lapsi, keda vanemad ei suuda ülal pidada, väidab de Beauvoir (1997). Stephanie Jones uuris kõrge vaesusastmega töölisperede tüdrukute identiteediloomet, kes elasid suurperedes, kus saadakse emaks väga noorelt. Tüdrukute enesemääratlus seostus tihedalt teiste heaolu eest hoolitsemisega ja neid aitas nende emaduses toetav perekondlik võrgustik. Ainumõeldav oli jätkata oma identiteeti viisil, mis kordab nende vanemate elu, elati kohusetundes oma emade elude ees (Jones 2012).

Stereotüüpsete hoiakute jõud saab veelgi tajutavamaks, kui tegu on tavanormidest kõrvale kalduvate emadega. Näiteks saavad halva ema kuvandi automaatselt need, kes ei ela oma lastega mingil põhjusel koos, lapsed on mõistetud isale või tingivad seda olud. Lapsest loobuma sunnitud emasid saadab uuringute järgi raske süütunne ja teadmine oma ebapiisavusest. Lastest lahus elamine on valuline kogemus. Elatakse isolatsioonis ja stigmatiseerituna, et ei täideta oma loomulikku rolli (Kielty 2008;

Vuori 2010b). Noori Austraalia teismelisi emasid on määratletud kui riskigruppi, kellele esitatud ootused on madalad, kuna on kaheldud nende võimes olla hea ema. Väga noori emasid saadavad moraaltuse ja kergelt kättesaadavuse stereotüübid, mil tulemuseks viletsus ja sotsiaalabi (Shea *et al.* 2016). Naisi, kes mingil põhjusel lapsi ei saa, peetakse mittetäisväärtuslikeks (Kaschan 2018). Üksikemade läbielamised on nähtamatud ja neid saatev hoiakute foon viitab poolikule elule.

Emaduse enese ajalugu hoopis kummutab neid stereotüüpe. Hager väidab, et kirjeldatud stereotüübid on õieti noored, kuivõrd emadus on eri aegadel ja kohtades olnud erinev. Lääne-Euroopasse ilmus see kohustava müüdina alles 18. sajandi lõpul. Aegadel, mil kodu oli produktiooni keskus, oli lapse väärtus madal. Näiteks võeti aristokraatide lapsed pärast sündi nende emadelt ja anti talunaistele ime-tada. Lihtrahva lapsi ignoreeriti, koheldi vägivaldselt, laste suure suremuse pärast ei investeeritud nendesse, mõnel pool pandi lapsele nimigi alles mingi aja möödudes. Kultuuriline kontseptsioon perekonnast ning ema rollist kujunes areneva kapitalismiga (Hager 2011). Käsikäes tänapäevase emaduse kuvandi tekkega hakkas kujunema ka nn teaduslik pedagoogika. Laps sai väärtuseks tuleviku jaoks, temast sai progressi kandja ning ema oli üks osa selle lootuse teostumisel. Siitpeale polnud naiste huvid lahutatavad laste omadest. Jana Vuori väitel aktsepteeritigi naiste ligipääs haridusele argumentidega, et siis ollakse paremad emad (Vuori 2010a).

Individuaalne emadus ehk emadus naiste kogemustes. Emaks saades muutub naise elus kõik. Elujaatav ja inspireeriv uue rolli kogemine julgustab veelgi lapsi saama. Rusuvad, hirmutavad, ootustele mittevastavad ja liigselt koor-mavad läbielamised võivad panna nende kordumisest hoiduma. Süü- ja muude masendust toovate tunnete allikaks võivad saada needsamad liiga kõrged standardid,

oma ise sundloovutamine, perekondliku turvavõrgu puudumine, ettevalmistatus selleks, mida emadus üldse kaasa toob, ja ühiskondlik ignorantsus. Naiste emakogemusi hakati rohkem uurima, kui sai selgeks sügav lõhe müüdi ja reaalsuse vahel.

Uuringute järgi on emade kogemused vastuolulised ning mustrid erinevad. Neid mõjustab, kas ollakse samastunud pigem egalitaarsete või siis traditsiooniliste hoiakutega emadusse. Viimased on määratud ajalooliste reeglite ja rituaalidega, mil naistel ja meestel olid kindlad piiritletud rollid ja naise elu kulges kodus. Egalitaarsetes hoiakutes väärtustatakse naise autonoomiat ja saavutusi emana kui ühe osana tema terviklikust täiskasvanuidentiteedist. Kaldumist ühele või teisele poole mõjutavad religioon ja haridus. Traditsiooniliste hoiakutega naistele on emadus nende elus keskne ja neil on rohkem lapsi (Holton *et al.* 2009).

De Beauvoir kirjutab, et emadust võidakse ühtaegu soovida ja karta. Rasedus on naises aset leidev draama, mida naine võib tajuda ühtaegu nii rikastava kui ka sandistavana. Senisest teadusega vabast olendist, saab järsku elu passiivne tööriist. Rasedust ja emadust kogetakse väga erinevalt, sellega võib kaasneda vastumeelsus, alistumine, rahulolu, vaimustus (de Beauvoir 1997). On palju uuringuid, kus naised kirjeldavad oma emakogemusi uhkuse ja rahulolutundega. Omaks võetud hoiakutele kohaselt on naised, kes aktsepteerivad soolist ebavõrdsust ja on rahul asjade loomuliku olekuga. Juba mainitud väest täisklassi tütarlapsed räägivad eesootavast täiskasvanuelust kui loomulikust moraalse vastutuse võtmisest emana, see meeldib ja sellega tullakse toime. Ema-tütrevanaema suhe oli see, mis kujundas tulevase ustavuse ja leppimise emarolliga, sest emade ees tuntakse vastutust (Jones 2012).

Emaks olemise haavatavus asetab ta suuremasse sõltuvusse teistest inimestest. Jaana Vuori väidab, tutvustades uurimust väsinud emadest, et vanemaalised kirjeldavad oma kogemustes

enam väliseid raskusi, nooremad oma iseseisvumist, kritiseerides ühtaegu naistele esitatud mõõdutundetuid ootusi (Vuori 2010b).

Meid aga peaks huvitama, kuidas suhestuvad emadusse nüüdisaegsed, rikkalikuma identiteedipildiga emad. Näiteks on enese ja oma eluga rahul nn generatiivse identiteediga naised, tajudes, et nad jätkavad elu ja kujundavad lapsi kasvatades tulevikku. Nad ei orienteerunud oma isekusele ega tundnud end ohverdajatena, vaid integreerisid enesesse mitmeid identiteete. Autorid hoiatavad mõõdutundetu, üksnes ema rollile pühendumise eest, mis võib viia sisemise kibestumiseni (Rittenour, Colaner 2012). Ülitublide, koormusi ja kohustuste survet taluvate naiste identiteet võib moonuda selliseks, millest vaatab vastu lämmatatud agressiivsus: märtrid, vampiirid, musternaised, ohvrid ehk katkised isiksused (Huhta, Meriläinen 2008), mis kindlasti jätab jälje lapsele.

Emaks saamise kogemust on ilukirjanduses palju kirjeldatud kui õnnestavat ja ülendavat. Kuigi emadus on kohustav sotsiaalne norm, naudib teisalt enamik naisi emadust (Whitehead 2016). Vastuolulistes kogemustes kujundatakse rahulolu enese ja oma eluga. Meid võiks huvitada aga lõikepunkt, kus naiste identiteetid seonduvad nii omavahel kui ka enese ja eluga rahuloluga. On võimalik, et emaidentiteet varjutab kõik muu ja saab rahulolu tingimusteta allikaks (Rittenour, Colaner 2012). Austraalia teismeeas emade uuringus selgub, et noortele naistele on emadus positiivne ja eneseteostuslik kogemus, tuntakse uhkust enese üle, kasvab tunne oma küpsusest, lastega seotud naudingust, lisandunud jõuvarudest. Nad kirjeldasid, kuidas kasvati emotsionaalselt ja mentaalselt, suurenes lugupidamine enese vastu ning eneseusk ning paralleelselt trotsiti ühiskondlikku häbistamist. Samas rõhutavad autorid perepoliitike ja ühiskondlike teenuste tähtsat osa, et maine viletsus ei kustutaks neid kogemusi

(Shea *et al.* 2016). Neli Ameerika uurijat huvitusid 30 Ameerika ülikoolis töötava naise isiklikest emakogemustest. Tegu oli kõrgharitud akadeemiliste naistega. Valdavalt kogeti emadust rikastavana, mis andis isiksusele ja elule uue kvaliteedi. Emadus võimaldab end laiendada üle aegade ja mõjutada tulevikku. Muututi vähem isekaks, suurenes teadlikkus teiste vajadustest, tajuti isiksuslikku kasvamist, arenes empaatiatunne ja avarustus maailma nägemise viis. Emaduse kogemus tuli kasuks ka karjäärile ning töövõimele: õpiti kontsentreeruma, rohkem teistega arvestama, ringi käima oma ajaga, rohkem investeerima oma töösse ja olema selles autentsem. Siiski häiris noori naisi akadeemilise keskkonna vastutulematus, toetuse puudumine, armutu konkurents ning palgaerinevused. (Laney *et al.* 2014). Autorid rõhutavad väliste faktorite osakaalu, mis kas kergendavad või raskendavad emaidentiteedi saavutamist. Naise osaks on leida tasakaal, et olla mõlemat, professionaal ja ema. Institutsionaalse toe puudumine muudab emarolli kandmise raskemaks, samas loeti emadust tööst olulisemaks (*ibid.*).

Tamar Hageri meelest on tähtis, et emad saaksid oma kogemustest, ka kannatustest ja viletsusest, avalikult ja ausalt rääkida ning et ühiskond ei aktsepteeriks seda kui paratamatust. Ta tuletab meelde, et läänelikes ühiskondades pole naise eneseteostus üksnes laste saamine ja nende eest hoolitsemine, vaid palju enam. Ning samas ei piirdu kasvatus hoolitsusega, vaid on pikaajaline piiramatu investeerimine laste arengusse. Praegu emana koju jäävate naiste kaotused on peamiselt sotsiaalsed ja eneseteostuslikud, kuivõrd jäädakse üksi varasema suurpere toeta (Hager 2011). Jana Vuori tuletab meelde, et suurem osa maailma kodumajapidamistest on üksikhooldajast emaga pered, et enamik neist on vaesed, et liiga palju naisi peab sünnitama ja kasvatama rohkem lapsi, kui nad sooviksid ja jaksaksid (Vuori 2010a).

EMAKS EESTIS. Võime heal meelel tunnistada, et meie praktilises elustandardis on emaduse toetamisel toimunud suured muutused. Meil on harvaesinevalt pikk emapuhkus, kasvav lasteabiraha, emade kodust töökoormust suures ulatuses kergendavad kaubad ja teenused, emadekoolid, huvi- ning vaba aja keskused lastele. Viimaks ometi võib noor naine, kui tal on kodus turvatud tagala, emadust ja oma last nautida. Võiks öelda, nii ilus pole siinmail emaks olemine kunagi olnud.

Nii ilus pole siinmail emaks olemine kunagi olnud. Ometi ei pruugi see veel tagada rahulolu ja õnnetunnet.

Ometi ei pruugi see veel tagada rahulolu ja õnnetunnet. Sest muutunud on ka naiste vajadused ja ootused ning teisene- nud elukvaliteedi sisuõndused. Eespool kirjeldatu on jäänud nähtamatuks ning ühiskondlik ükskõiksus ema kui mõtleva ja tundva olendi vastu on suur.

Kui emadesõbralik on meie ühiskond? Püüame toetudes mõnede allikatele portreteerida emadust meie ühiskonnas. Vaatleme alljärgnevalt, kuidas on emadust trükisõnas käsitletud ja millised on naiste (emade) elureaalseid uuringute ja statistika alusel.

Emaduse peegeldusi Eesti viimaste aegade meedias ja uurivas kirjanduses.

Peatume sellel, kuivõrd on Eestis emadust kajastatud ehk kui palju on Eesti ema ja tema staatus väärt avalikkuse silmis uuriva ja kirjutava eestikeelse trükisõna vaatevinklis. Akadeemilise raamatukogu andmebaasist, kuhu koondatakse ja

Paul Raud. Ema viis hälli heinamaale. Eesti Kunstimuuseum.

registreeritakse temaatiliselt kõik Eestis ilmuvad raamatud ja artiklid, nähtub, et selle sajandi algusest arvates on eestikeelseid, emadusega seonduvaid köidetud trükiseid ilmunud 37. Nende seas leidub elamuslikke, emadust luules ja pildis kujutavaid raamatuid 3, tervise ja heaoluga seonduvaid 2, käsiraamatuid ja juhendavat kirjandust 12, esoteerilise koega õpetlikke raamatuid 5, emakogemusi kajastavaid 6. Uurimuslikeks võib lugeda bakalaureuse- ja magistritööd, mida oli kokku 9. Uurimuste aineks olid üliõpilased võtnud sünnitusjärgsed kogemused, teismelised emad, võõrsil töötavad emad, hea ema kuvandi intervjuude põhjal, blogivad emad, ema rolli Eesti meedias. Emakogemuste raamatute sisu iseloomustavad pealkirjad: „Mina olen ookean“, „Lapseootel keskkonnateadlase päevik“, „Hirmus halva ema pihtimused“, „Kaose ja korra piiril“, „Emaduse ilu ja valu“.

Raamatukogu andmebaasis registreeritud perioodikas ilmunud eestikeelseid emadusega seotud artikleid leidis alates 1990. aastatest kokku 199. Kõige enam oli emaduse vastu huvi tundunud „Õhtuleht“ 21 kirjutisega, järgneb „Kroonika“ 20, edasi „Pere ja kodu“ 16 ning „Eesti Naine“ 7 artikliga. Emadust olid kajastanud veel „Terviseleht“, „Naised“, „Naisteleht“, „Elukiri“ jt peamiselt naistele adresseeritud ajakirjad. Õige mõõdukalt olid emad pärvinud tähelepanu meie suurtes päevalehtedes. Teadusliku uurimusena kvalifitseerus kõigi nende seast üksainus, avaldatud „Ariadne lõngas“, kus uurimisaineks oli abort. Veel võib mainida 1920. aastaist pärit Peeter Põllu artiklit emast kui suurest kultuuriloojast. Ülekaalukalt olid artiklite sisuks persoonilood ehk eeskujulike ning tuntud naistest emade portreed. Muus osas leidis töö ja kodu ühitamise kajastusi, vanas eas lapse saamist, teismeliste emadust, kasuomadust,

emotsioone emadusega seoses, emaduse tabusid, hirme ja raskusi ning mõistagi hea ema kuvandi kirjeldusi, mis oli kõige enam levinud teema persoonilugude järel. Noored initsiatiivikad naised on hiljaaegu algatanud uue ajakirja, pealkirjaga „Ema”, mis viitab, kui vajalik on neil teemadel diskuteerida.

Pilk perioodikas kajastunud teemavalikule veenab, et neis pigem lepitatakse stereotüüpidega ja õpetatakse nendega koos elama või siis antakse lausa ellujäämisjuhi-seid. Kogemusraamatud ja persoonilugude lähem analüüs võiks hüpoteetiliselt avada üht-teist emaduse kohta Eesti meele, aga see eeldaks uurimist.

Emadus kajastub ka Tallinna Ülikooli ning Tartu Ülikooli sotsioloogia osakonna perelaborite uuringutes, kus on välja antud rohkesti artiklikogumikke, Tallinna Ülikooli kogumikud jäävad valdavalt selle aastatuhande algusse (kuivõrd peresotsioloogia laborid suleti) ja mõned 1990. aastatesse. Viimane neist ilmus aastal 2007 Euroopa sotsiaalfondi EQUAL programmi toel tehtud uurimuste pinnalt. Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituudis uuriti viimati perekonnaga seotud küsimusi 2012.–2015. aastani kestnud teadusgranti toel. Kogumike temaatika hõlmab Eesti peredega seonduvat alates perepoliitikast ja tööelust, hõlmates elutingimusi, materiaalset toimetulekut, peretüüpe, soorolle, hoiakuid, rahulolu, väärtusi, üksikvanemlust, tervisekäitumist, vaba aega, lahtusi. Emadusele naise elus heidavad uuringud ainult pisut valgust, teemad koonduvad ülekaalukalt tööelu ümber. Kas olemasolevast ikka piisab ema ja emaduse avaramaks ja tänapäevasemaks mõistmiseks?

Võib järeldada, emasid on märgatud, ent perede kontekstis ning peamiselt kui võimalikku turgu ja toetamist vajavat inimrühma. Teaduskirjandus jääb kitsasse pühendatute ringi. Rahvastiku vähenedes tugevneb ühiskonnas naise bioloogiline tähendus ning nad mobiliseeritakse iibesõduriteks, nagu see on olnud tavaline mitmetes autokraatlikes režiimides. Riik

Rahvastiku vähenedes tugevneb ühiskonnas naise bioloogiline tähendus ning naised mobiliseeritakse iibesõduriteks.

kasutab ära näiteks nii juudi kui ka araabia naiste kehasid ja reproduktioonivõimet. Eriti seal, kus demokraatia on probleem ja riik pooleldi omab su lapsi, väidab Iisraelis elav Tamara Hager (Einasto 2005/2006; Hager 2011). Emade siseelu ja läbielamised on alles äsja tärnanud hää ühiskondlikus poliifoonias. Emadus mentaalse, ühiskondliku ja kultuurilise ilminguna alles ootab seal avastamist ja mõistmist.

Emaduse peegeldusi statistikas ehk naised ja nende maine tegelikkus.

Me ei saa olemasoleva statistilise materjali pinnal väita, kuidas tunnevad end just emad, sest nad ei eristu eraldi rühmana rahvastiku elutegelikkuse näitajates. Eesti elavikku uurivad sotsioloogid näiteks ei erista isegi mitte mehi ja naisi, küll aga eestlasi ja venelasi. Üksikasjadeni kirjeldatakse sootut inimese identiteete, väärtusi, sidusust jms ja vaid väga üksikutes kohtades on esile toodud meeste ja naiste erinevused, vt nt „Eesti ühiskond kiirenevas ajas: uuringu „Mina. Maailm. Meedia” 2002–2014 tulemused” (Vihalemm *et al.* 2017), soouuringutest on aga teada, et sugu on tugevalt eristav kategooria. Nii saamegi statistilist andmestikku vaadeldes rääkida pigem naistest üldisemalt, kelle käekäigu näitajad kajastuvad soolise võrdõiguslikkuse monitooringutes, emade puhul võib teha oletusi. Võtame aluseks hiljutise põhjaliku ülevaatliku uuringu „Kellel on Eestis hea, kellel parem? Võrdõiguslikkuse mõõtmise mudel” (Lees *et al.* 2016) ja oletame, et vanuses 25–49 (eristuv eagrupp) on valdavas enamuses emad.

Naiste eluiga on meestest pikem, ent elukvaliteet madalam. Naiste keskmine eluiga on ligi 10 aastat pikem, ent sellest möödub enam kui pool terviseprobleemide ja krooniliste haigustega. Naiste seas on rohkem depressiivsust ja suitsiidikatsed, meestel tegelikke suitsiide. Samas on naiste eluviisid märgatavalt tervislikumad.

Eesti naised on harvaesinevalt haritud.

Naiste haridustase on Euroopa kõrgemaid, 2014. aastal omas naistest kõrghariduse diplomit kolmandik, meestest viiendik. Naised on kõrgemini haritud kõigis vanuserühmades, ometi tajutakse oma ebapiisavust ja täiendusõppes osaleb naisi meestest poolteist korda rohkem. Haridus aga avab vaate ühiskonnale ning kultuurile laiemalt ning loob vajaduse leida ühiskonnas sobiv koht ka enesele. Võib oletada, lisaks palju räägitud palgalõhele on mõtet otsida lõhet ka eluorientatsioonides ja vajadustes. Hariduse sooline segregatsioon hakkab end avaldama gümnaasiumiastmes, mil noormehi jääb õppuritest alles kolmandik, see süveneb kõrghariduse tasanditel ja saab väljundi erialavalikute eriti teravas soolises segregeerumises, kus naiste osa just pehmetel (inimese ja kultuuriga tegelevatel) aladel on ainuvaldav. Inimarengu aruandes 2012. aastal (Realo 2013) tuuakse esile meeste vähene osakaal kõigi haridustaseme õppurite hulgas ning hariduse vähene positiivne efekt positsioonidele tööturul. Näen seost, et sooline hariduslik lõhe madaldab ka hariduse ühiskondlikku väärtust, mis otseselt väljendub läbi sorme vaatamises kvalifikatsiooni nõudvatele ametikohtadele pürgijate valikul.

Töömaailm on naiste puhul ambivalentne ja ebasõbralik. Töömaailm ongi meil kõige enam läbi uuritud ja probleemi nähakse soolises palgalõhes. Eesti naiste tööhõive on suur. Eurostati andmetel oli 2005. aastal töömaailmas hõivatutest EL riikides naisi 44 protsenti, Eestis 50 protsenti. Laste arvu kasvades naiste tööhõive määr langeb, olles ühe lapse korral 74 protsenti

ning kolme puhul 60 protsenti, samas kui meestel see ei muutu. Mitmete uurimuste järgi (Karu 2014; Narusk 2000; Pajumets 2014) püsivad meil traditsioonilised jäigad soorollid ning nt 57 protsenti Eesti elanikest on veendunud, et naine vähendagu pereelu nimel oma palgatööd. Samas, väidavad Ainsaar ja Oras (2000), on lapse maksumus oluliselt suurenenud, sest lapse väärtus on suurenenud.

Eesti töömaailm on sooliselt sügavalt segregeerunud, seda nii horisontaalselt kui ka vertikaalselt, paistes ELi liikmesriikide seas silma keskmiselt suurema kihistumise ja ebavõrdsusega. Kõrgharidust nõudvatel aladel, kus valdavalt on ametis naised, on palgad tihti Eesti keskmisest madalamad. Naiste tunnitasu mediaan moodustab 75 protsenti meeste omast, miinimumpalka teenivaist inimestest on naisi 25–49-aastaste seas meestest kaks korda rohkem. Juhtidest kaks kolmandikku on mehed, samas on naisi rohkem tippspetsialistide seas (67%). Naiste kõrgem haridustase mõjub palgalõhe taustal karikatuursena, madaldades hariduse väärtust. Toots ja ta kaasautorid toovad Eesti Inimarengu Aruandes 2014/2015 välja, et naised on majanduslikult haavatavamad ja töötamine ei pruugi naiste vaesusriski vähendada. Majanduskriisi suurimad kaotajad olid alaealiste lastega leibkonnad ning üksikvanemad (Toots *et al.* 2015). 24 protsenti alaealiste lastega leibkondadest on üksikvanemad, neist 92 protsenti üksikemad (Lees *et al.* 2016). Arvestades suurt hariduslikku lõhet, ei pruugi paljud haritud naised väärilist partnerit leidagi, jäädes üksi või otsustades lapse saamise kasuks püsipartnerita, langedes vaesusriski. Või lahkutakse Eestist. Naiste ettevõtluse uuringus (Soolõime teemaleht. Naised ja ettevõtlus 2015) selgub, et naised on igapidi halvemas seisundis: nende ettevõtete tootlikkus, kasum ja töötajate arv on väiksemad, tihti on nad üksikettevõtjad, nende loodud ettevõtted jäävad ettevõtlusareenil nähtamatuks,

neil on raskem ettevõtet arendada, nende ettevõtted on orienteeritud teenindusele ja tihti tegutsevad kõrgharitud naised oluliselt väiksemaid võimeid eeldavates ettevõtetes. Mehed saavad ettevõtlusest rohkem tulu kui naised (Soolõime teemaleht. Naised ja ettevõtlus 2015).

Naise tööle saamise väljavaadetes mängib oma osa potentsiaalne emadus või väikeste laste olemasolu, mis kahandab tema võimalusi. Kui küsisin loengusaalis viibivalt 37 naisüliõpilaselt, kas see on mänginud rolli nende töölevõtmisel, tõusis seitse kätt. Kui küsisin, kas emadus on mänginud rolli kellegi töösaamisel nende tutvusringkonnas, tõusis 17 kätt. Eraldi võib rääkida emaduse palgalõhest. Kõige väiksem oli 2013. aastal vallaliste inimeste sooline palgalõhe (5%) ja kõige suurem abielus olevate inimeste palgalõhe (27%). Ühe eelkoolialise lapsega meeste ja naiste palgaerinevus oli 2013. aastal 28 protsenti. Vähemalt kahe eelkoolialise lapsega meeste ja naiste palgalõhe oli aga võrreldes eelkoolialiste lasteta meeste ja naistega kahekordne (40%, Statistikaamet 2015). Üksikemade ametid on vähem huvitavad, ebatervislikumad ning stress tugevam (Derman 2003). Emadusega automaatselt kaasnev ebasoodne seis tööturul on rahvusvaheline probleem. Sharmistha Self kirjutab, et emaduse hind on madalam palk, võrreldes vallaliste naistega, mida õigustatakse emade väiksema produktiivsusega. Emadele pakutav töö on ka vähenõudlikum, kuigi praeguste uuringute järgi võib lastega naine olla isegi produktiivsem. Nii jätab ühiskond emaks olemise premeerimata (Self 2005).

Naise ellu kuulub ka rohkem tasustamata koduseid töid. Ajakasutusuuringu kohaselt teeb 15–64-aastane eesti mees nädalas 105 minutit kodutöid (rohkem küll kui teistes riikides), ent naised 190 minutit kodutöid ehk mehest ligi poole rohkem. Kõige suurem kodutööde koormus on 25–44 aasta vanustel naistel (284 minutit nädalas). Samas kogub jõudu arusaam, et nii ei peaks see olema.

Eesti Inimarengu Aruandes (Realo 2013) kajastamist leidnud Ronald Ingleharti võrdlevas väärtusuuringus paikneb Eesti jätkuvalt ellujäämisväärtuste domineerimise real. Ellujäämisväärtuste domineerimist tingib vähene majanduslik ja füüsiline turvatunne. Inimesed ei usalda üksteist, pole oma eluga rahul ega pea oluliseks soolist võrdõiguslikkust ja loodushoidu. Ühiskondades, kus esiplaanil on eneseväljenduslikud väärtused, on inimestel parem tervis, suurem vastutus oma tegude eest, samuti ollakse tundlikud inimõiguste küsimustes. Väärtuseline nihe sõltub sotsiaalmajanduslikust arengust, mis paneb väärtustama inimelu ja pehmeid väärtusi. Ühelt poolt asuvad eestlased küll ratsionaalsuse ja individuaalselt vabaduste individualismi teljel, teisalt domineerivad ellujäämishoiakud. Siiski on hakanud suurenema usaldus, õnnetunne ja eluga rahulolu, ka optimism tuleviku suhtes, mis viitab nihkele väärtustes (Realo 2013). Eelnev seletab ka traditsiooniliste soorollide visa püsimist. Ning on võimalik, et just naiste suurem ebakindlus nihutabki meid vähem arenenud maade sekka.

Naiste eneseteostusvajadus on aegadega suurenunud. Meie tööilmas hõivatud naistega on see nii juba pikka aega. Andu Rämmeri longituuduuringust selgub, et sotsiaalsete muutuste järgses Eestis hakkas töö eneseväljenduslike väärtuste osatähtsus neidude seas järjest kasvama, olles oluliselt suurem kui noormeestel. Kuigi arvatakse, et naised peavad perekonda tööst tähtsamaks, leitakse töö käivate naiste hoiakuid uurides, et nad väärtustavad töötamist meestega võrdväärselt, pidades seda oma mina-identiteedi seisukohalt isegi tähtsamaks. Ühtaegu on nad nii nõukogude ajal kui hiljem hinnanud noormeestest kõrgemalt võimalust olla kasulik teistele inimestele. Ka koolis käivatest noortest väärtustavad neid eriala huvitavust ja vaheldusrikkust noormeestest kõrgemalt, kusjuures 1990. algul väärtustasid keskharidusega mehed rohkem tuleviku kindlustamist. Järgnevatel aastatel on enesetäiendamine

ja oma võimete kasutamine väärtusena nii kesk- kui kõrgharidusega naiste seas järjest suurenenud. Autori tõlgenduses tunnevad naised meestest teravamini, et konkurent-sile avatud ettevõtetes tuleb vajaliku kvali-fikatsiooni nimel end pidevalt täiendada (Rämmer 2011). Ent seda võib tõlgendada ka ühe visa soostereotüübi, et mees peab toitma peret, mõjuna. See asetab noored mehed eelkõige pere materiaalse külje eest vastutavaks, millega seoses võib eneseteostus paista naiste privileegina, mida mehed enesele lubada ei saa.

Töö väärtus ja naiste sündimuskäitumine.

Seda on põhjalikult käsitlenud Marion Pajumets vististi ainsas mitmetasandilises teaduslikus emade kogemuste uuringus. Hea ema võrdkuju on endiselt kodus oma rolle täitev naine. Samas panevad orientatsioon haridusele, kõrge haridustase ja sellega seonduvad eneseteostuslikud väärtused naisi väärtustama erialatööd väljaspool koduseinu. Ametialase identi-teedi väärtust kogetakse ühiskonnas oluliselt kõrgemalt kui emaidentiteeti, millel tundub olevat madalam staatus. Töö külgetõmbavusel on mitmeid põhjusi: teenistus, vaheldus kodule, kaasatus ühiskonda, eneseareng. Teenistus annab iseseisvuse ja osaluse nt pere laenukoorma kandmisel. Tööleminekut tõlgendati rõhutatult ka kui kodust põgenemist, kus on kohustuste ja nn laste pehme diktatuuri tõttu stressirohke, lausa rusuv. Kodust elu kogetakse tööeluga võrreldes rutiinse ning nõudlikumana. Erialatööst eemalolekus nägid emad vaimse stagnee-rumise ohtu ning hirmu konkurentsist välja langeda. Üldiselt kogeti ühiskonda silmakirjaliku ja perevaenulikuks. Laste saamist eestlaste kestmajäämise nimel jutlustades survestatakse samas inimesi efektiivsusele, individualismile, majan-duslikule edule, töö ei tehta emadele hinnaalandusi, küll aga on madalam nende töö hind. Lapse sündi kogetakse sellisel väärtusfoonil riskina. Kodu ja ühiskond kulgevad paralleelmaailmadena, laste sünnitamises ja üleskasvatamises ei tajuta

ühiskonnapoolset huvi ja toetust, vaid see on pere enese õnn või õnnetus. Paljud väikelaste emad kannavad eneses mitmeid identiteete, et tunda end täisväärtuslikuna, ning vajavad eluga rahuloluks rollide palju-sust ja kooskõla: paindlikke töövorme, osaajatöö võimalust, paindlikke ja soodsaid lastehoiuvõimalusi, isade suuremat osalust koduses elus (Pajumets 2007).

Kokkuvõtlikult on paranenud mate-riaalse keskkonnaga käinud kaasas naiste, seega ka emade nõudlikkuse kasv oma-enese elukvaliteedi osas. Eelnev totaalse tööhõivega nõukogude aeg ja pürgimine hariduse poole on enamiku silmis tõstnud oluliseks eneseteostusväärtused. Kuigi siia kuulub ka laps, tajutakse elu ühiskonnas ja kodus paralleelmaailmana, mis teineteist ei toeta, vaid vahel ka valuliselt lõikuvad. Emaduse staatust ühiskonnas on tajutud madalana, samas püsib jõulise stereotüüp, et hea ema võrdkujuks on mittetöötav, kodune ema. Emaks saanud noored naised elavad rollide ja väärtuste konfliktis.

ÕPILASTE ARVAMUSI MEHEKS JA NAISEKS OLEMISE EELISTEST.

Põikame eelneva illustratsiooniks pisut noorte mõttemaailma, kellest saavad tuleviku isad-emad. Norra maksumaksja rahastatud projekti raamides (projekti aineks soolisuse integreerimine õpetaja-haridusse) uuris meie väike uurimisrühm 2015. aastal kümne kooli 649 õpilase arusaamu, kogemusi ja hoiakuid poisiks ning tüdrukuks olemisest koolis ja laiemalt. Ühe küsimusena tuli neil lõpetada lause: *minu arvates on parem olla mees/naine, sest...* Soovisime teada, kuidas tajuvad 14–18 aasta vanused noored mehe ja naise eeliseid ühiskonnas. Esitaksin siin mõned uuringu väljavõtted, mis on pikemalt avaldatud kogumikus „Sugu ja haridus keeles ja meeles” (Kuurme, Papp 2016).

Meestel on ühiskonnas parem positsioon. Poiste pakutud väited mahuvad mõistetes, nagu *võim, suuremad võimalused, sõnaõigus, kõrgemad kohad, kergem elus läbi lüüa*. Ja väljendites: *neid võetakse tõsisemalt,*

hinnatakse rohkem, rohkem lubatud, meeste sugu on väärtuslikum. Poiste tekstikatketest kumas vastu rahulolu. Tüdrukud leiavad sama, pakkudes mõisteid nagu võimukus, suurem sõnaõigus, võim, boss, (pere)konna pea. Ning väljendeid nagu: neid võetakse tõsisemalt, neil on kergem, neile on rohkem lubatud, antakse andeks, peetakse võimekamaks.

Näiteid poiste kirjutistest: meestel on rohkem võimalusi, nii on äge; tulevik on väga värviline; siis on rohkem avatud uksi ja palju võimalusi elus; meestel on kergem elus läbi lüüa; meestel on võim; saab võtta elult peaaegu kõik, mida tahad; suurem autoriteet; mees on pealik ja tal on rohkem elujõudu; meestel on suurem sõnaõigus ja kõrgemad palgad; saad tunda end suhetes ülemana; meeste elu on lihtsam ja tänapäeval on mehed ühiskonnas kõrgemal kohal; meeste sugu on väärtuslikum terves maailmas; sa võid kõike vabamalt võtta.

Meheks olemise paremus just töömaailmas erutas õpilasi kõige enam ja pälvis kõige rohkem mainimist. Tüdrukute sõnastatud korduvad motiivid olid, et meestel on suuremad võimalused saada tööd, neil on paremad ja juhtivad töökohad, nende karjääri-võimalused on suuremad ja saadakse rohkem tunnustust. Ent mehed teevad ka raskemaid töid. Mitmed tüdrukud leidsid samas, et ootused meestele on tööalaselt väiksemad ning neilt ei oodata sama kõrget haridustaset. Poisid töid välja sedasama: meestel on tööd saada kergem, neid eelistatakse mitmetesse ametitesse, neil on ägedamad töökohad ja kõrgemad ametikohad ning paremad karjääri-võimalused. Samas ka toodi välja, et meeste tööd on raskemad. Mõlema soo esindajad teadsid väga hästi, et meeste palk on kõrgem, ning seda mainiti eriti palju. Tajutakse, ent ei vaidlustata ka ülekohtu, et tüdrukute hariduslikud pingutused ei pruugi anda samasuguseid võimalusi.

Kodu-teema oli vähetähtis. Koht, kus ka mees iga päev viibib, pälvis noorte poolt vähe tähelepanu. Tüdrukud mainisid mehe ja kodu suhet meeste paremuse kontekstis 12 korda ja poisid vaid kaks korda. Mõistagi tulid kõneks kodutööd ja laste kasvatamine ning neid töid välja tüdrukud: nad ei pea väga

paljusid asju tegema; ei nõuta sinult väga laste kasvatamist, koristamist jms kodutöid; suurem osa inimestest ei arva, et mehed peavad kodu korras hoidma; lapse kasvatamise ajal käid tööl – teiste jaoks on see normaalne. Paar poissi on öelduga päri: ei pea nii palju koristama; naised teevad meeste eest kõik ära.

Ent ka naistel oli rohkesti paremusi meestega võrreldes. Tüdrukute pakutud tähendustest koorusid kesketena naistest kui õrnest sugupoolest hoolimine, naiste õigused ja eesõigus, viisakus, leebem kohtlemine, lugupidamine naiste vastu. Poiste pakutud tähendustest kordusid naiste austamine, hindamine ja hoidmine, naiste eesõigused, parem kohtlemine, leebem suhtumine ja madalamad ootused.

Poiste tekstikatketes leiame pisut irooniat: naistel on eesõigus; blondid naljad antakse andeks; neid koheldakse paremini; naisi hoitakse rohkem; naistel on alati õigus; naistele antakse tihti armu; naised saavad enamasti, mis nad tahavad; sa võid kõike teha ja keegi ei vihka sind sellepärast; võid ükskõik mis kujuga auto osta; ootused on madalamad; naisi koheldakse nagu printsesse; mehed näevad palju vaeva, et naistele meele järgi olla; ööklubid ja joogid on sageli tasuta; saab emapalka; ei pea sõjaväes käima; naine jääb kiirust tiletades vahele, saab kõigest hoiatuse.

Naiste töömaailm pälvis õpilaste poolt vähe tähelepanu. Tüdrukud tõstsid esile oma sugupoole kergemat ja leebemat elu, et ei ole ootusi karjäärile, ollakse rohkem kaitstud ja puudub surve raha teenida. Poisid mainisid: naiste parem võimalus tööd saada, kergemad tööd, väiksem töökoormus, rohkem soodustusi. Mõlema soo esindajate seas leidsid neid, kes pidasid loomulikuks, et naine elab mehe kulul, eriti kui ta on ilus.

Kodu pälvis koolinoorte seas vähe tähelepanu ka tüdrukute paremust kirjeldades ja oli arhailiselt märgistatud. Peamiselt mainisid tüdrukud riigitoetusi (7 tüdrukut), mis võimaldavad kodus olla, ja neli tüdrukut leidis järgmist: naine on loodud lapsi kasvatama ja kodu koristama; raha teenimine on ebameeldivam kui laste kasvatamine; siis saab olla suurena ema; naine

Kooli õppekavad on orienteeritud teadustele, oskustele toimida ühiskonnas ja töömaailmale. Inimese enda elu ja lähisuhted on jäetud iseenese hooleks.

ei pea niipalju muretsema pere ülalpidamise pärast. Poiste seas arvati: siis pead kodus süüa tegema; mees maksab kõik arved; elu on lihtsam, kui saad rikka mehe. (Kuurme 2016).

Vastu vaatavad tugevad soostereotüübid. Võib järeldada, et haridusteel leiavad pere ja kodu ning soorollid koolis äärmiselt vähe käsitlemist, emarollist rääkimata. Kooli õppekavad on orienteeritud teadustele, oskustele toimida ühiskonnas ja töömaailmale. Inimese intiimsem elu ja lähisuhted on jäetud iseenese hooleks ning siin tunnevad end hästi kodudest kaasa saanud stereotüübid. Kui ühiskondliku tasandi vaates inimesel toimub kiire areng, siis lähisuhete elumaailmas on ajalugu peatunud. Sugude ebavõrdsus on aktsepteeritud, sest see on kummagi elutegelikkus. Äärmiselt üllatav oli kummagi poole ülekaalus veendumus (järgmisena vastatud küsimus), et tegelikult olemas kõik võrdsed. See näitab, kuidas ei suudeta analüüsida ka omaenese vahetuid kogemusi ega suhtuda klišeedesse kriitiliselt. Emaroll võib noori tabada kui ehmatav, kui võrd väheste laste arvuga kodudes puudub piisav kogemus, mis see ikkagi endast kujutab. Haridusteel edukad tüdrukud võivad emaks saades end paralleelmaailmas leides olla üllatunud ja pettunud, kui omavahel põrkuvad võrdõiguslikkuse päheõpitatud ideoloogia ning elureaalsed teadused. Milliseid valikuid nad küll seejärel teevad?

KOKKUVÕTVAKS ARUTELUKS. Me tahame rahvusena kestma jääda. Tänaeni aga olemas oma emadesse ühiskondlikul tasandil suhtunud kui oma kohust täitvasse bioloogilisse funktsiooni, mitte kui elavatesse ja kogevatesse inimestesse. Kogemuste pinnalt kujunevad mentaalsed teadused, need segunevad ideoloogiate ja stereotüüpidega ning hakkavad mõjutama isikliku elu otsuseid. Eesti Vabariigis tehtud sotsioloogilistes uuringutes on emade temaatika esindatud põgusalt üksnes pereuuringute kontekstis. Emad on nähtamatud. Või saavad nad nähtavaks välisabi toel tehtud uuringutes. Eriti nähtamatud on üksikemad, kelle suur arv kajastub statistikas, ent sõna pole nad saanud. Mis veenaks neid, et nemad koos oma lastega on väärtus? Ühiskond, kes iseend ei tunne, elab sotsiaalses riskis.

Elneva ülevaate pinnal võib järeldada:

- Emaks saamise poolt paneb tänapäeval noori naisi paljuski otsustama see, kui nad ei pea kandma liiga suuri kaotusi isiksuslikus arengus ning elu sisukuses. Elame ju hedonistlike väärtuste mentaalsuses ja seega peab noor naine olemas veendunud, et emadus pigem annab elule sisukust kui võtab seda. Ilmselt tajuvad liiga paljud noored naised emaks saamist kui riskiprojekti, võttes arvesse paarisuhete ebakindlust, perevähivaheldust, kodulaenusid, töökohaga seonduvaid riske, võimalikku vähest abi.
- Emaduse staatus on üleilmselt seotud naise staatusega laiemalt, olles ühiskondlikus staatushierarias madal. Meie pole siin erandid. Sealjuures seonduvad emadusega kohustavad ja ranged peab-stereotüübid, allutades naisi emotsionaalselt. Kuigi uurijad tõdevad ka Eestis traditsiooniliste ema-stereotüüpide suurt osakaalu, on raske väita, millise hetkest muutuvad need naistele frustrerivaks. Ilmselt aga on, et laste emade tööhoive on väiksem ja nende sissetulek väga palju meestest väiksem. Järelikult ema roll

on kui karistus. Samas näitab lasteaia-teenuste kõrge kasutatavus, et naised eelistavad pääseda koduseinte vahelt ühiskonda.

- Emadusel on kõrge hind ka Eesti ühiskonnas. Selle maksjad on oma muredes üsna üksi jäänud naised. See hind ei ole üksnes rahaga mõõdetav, viimast riik ju emadele maksab, vaid pigem väljendub pingetes ja stressis, mis tulenevad elamisest paralleel-maailmas. Ühiskonnale tehtav töö ning naiste kodune elu ei ole omavahel lõimitud, ehkki sellest on räägitud mitme põlvkonna jooksul, ning naised tajuvad ühiskonna ükskõiksust ja töömaailma alavääris-tamist. Naine vajab toetamist ka emotsionaalselt ja vaimselt, milles üks pool võiks olla kehtivatesse soostereotüüpidesse kriitiliselt suhtuv mõistev partner.
- Emaduse hinda maksavad naised isiksuslike loobumistega. Teisalt on emadus ka (ei tea küll, kui paljude?) Eesti naiste poolelt tunnetatav kui õnnestav ja püha kogemus, mida näitab soov saada rohkem lapsi kui tegelikult saadakse. Sündivuspoliitika kujundamisel on hädavajalik võtta vaatluse ja kaalumise alla see hind, seda jagada ja leevendada. Ning teisalt võimestada naisi seisma silmitsi raskustega, sest kõige eest ei saa kaitsta ka riik.
- Emadus kui valik võib olla suur eneseteostusväärtus ja täiuslikkuse kogemus, kui noored on kasvatusega saanud selleks eelhäälestuse, ja samas ka eluterve suhtumise, et nii mõnestki hüvest ja elamusest tulebki laste kasvuajal loobuda. Sellesse suhtumisse võiks kuuluda, et kui loobumistel võib olla hind, siis lapsed ja emadus on hin-damatud. Ent siin vajab muutmist juba ühiskondlik mentaalsus, mis koolides peaks väljenduma väärtuskasvatuse-na.
- Emaduse hinda emade jaoks tõsta-vad tehnoloogilise keskkonna

tingitud kasvatusraskused, mille tõttu eelnevad kasvatusviisid enam ei toimi; see kurnab vanemaid ja muudab nad nõutuks. Abi vanemaile eeldaks kasvatusprotsesside uurimist ning uuemat laadi pedagoogilist professionaalust.

Millistes aspektides vajaks tähelepanu emade elumaailm meil, et järglaste saamine kuuluks nii soovitud identiteedi kui ka ihaldatud hea elu sisusse?

Meie hariduses tuleks robootika ja digihurmas kulgevas kooliõpetuses palju nähtavamaks muuta ning esiplaanile tõsta inimese elumaailm, identiteet, lähisuhted, eneseteostus, elu võimalikud valikud ja **tähenduse loomine oma elule**. Noorte teadlikkus isa ja ema rolli sisust ning selle ühiskondlikust staatusest

Noorte teadlikkus isa ja ema rolli sisust aitaks luua uue põlvkonna vanemaid, kes näevad oma eneseteostuspildis ka lapsi.

aitaks luua uue põlvkonna vanemaid, kes suudavad oma eneseteostuspildis näha ka lapsi ning neid vajalikus tarkuses kasvatada.

Emadus ja emade kogemusmaailm vajaks **kõrgendatud tähelepanu ja uuringuid**, et oleks suurem teadlikkus sellest, mida me praegu ei tea, ning oleks ka võimalus arukamalt toetuda neile ressurssidele, mida praegu naised üksi ja vapralt kas omavad või kaotavad. Emade subjektiivsed mured, tundmused soovid ja dilemmad peaksid hoopis rohkem olema terve ühiskonna asi. Ühtaegu vajaks teravdatud pilku kehtivate stereotüüpide analüüs ja mõju.

Oluline oleks **ligipääs perekoolitustele ja perenõustamisele**, et mitte keegi, kes neid tõeliselt vajab, ei jääks sellest rahapuudusel ilma.

Emad vajaksid **paindlikke erialatöö võimalusi**, milles säilib nende väarikus nii isiksuse kui erialase töö tegijana. Kui see on ettevõttele risk, peaks appi tulema riik. Otse loomulikult vajavad samasugust arutelu ja tähelepanu isad.

Nagu eelpool öeldud, kujuneks õnnelik emadus noore naise mitmete identiteetide, rollide ning hea (ja hästi) elatud elu lõikepunktis. **Emaduse nähtavamaks saamine ja lugupidav hoiak ühiskonnas** pakuks kultuurilis-ühiskondlikult uusi

pehmeid ning üldinimlikke väärtusi, mis muudaksid karmi võistlusliku õhustiku elamisväärsemaks kõigile.

Simone de Beauvoir kirjutab: naine leiab emaduses eneseteostuse siis, kui see on tema vabatahtlik ja siiras soov. Seega peab ta olema sellises psüühilises, moraalses ja materiaalses seisukorras, mis võimaldab tal oma koormat kanda. Laps ei tohi ahendada ema silmapiiri. Ka naisel on õigus saada osa progressist ja ta on nõus andma elu üksnes siis, kui elul on mõte. Ta ei saa olla täisväärtuslik ema, osalemata majandus- ja ühiskondlikus elus. Naine, kel on rikas isiklik elu, suudab ka lapsele enam pakkuda (Beauvoir 1997).

KASUTATUD KIRJANDUS

- AINSAAR, M., ORAS, K. (2000). Laste arvu mõjutavad tegurid Eestis. – M. Ainsaar (koost). Laste- ja perepoliitika Eestis ja Euroopas. Tartu: Rahvastikuminstri büroo.
- DE BEAUVOIR, S. (1997). Teine sugupool. Avatud Eesti Raamat. Vagabund.
- DERMAN, N. (2003). Üksikemade majanduslikud ja emotsionaalsed probleemid. – Lahutus: probleemid ja lahendused, 1, 63–70. Tallinn: TPU RASI.
- EINASTO, H. (2005/2006). Saada või mitte saada emaks: abordipoliitika 20. sajandi Eestis. – Ariadne Lõng, 1/2, 54–66. Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus.
- HAGER, T. (2011). Making Sense of an Untold Story: A Personal Deconstruction of the Myth of Motherhood. – Qualitative Inquiry, 17(1), 35–44.
- HARMONY D., NEWMAN, H. D., HENDERSON, A. C. (2014). The Modern Mystique: Institutional Mediation of Hegemonic Motherhood. – Sociological Inquiry, 84(3).
- HOLTON, S., FISHER, J., ROWE, H. (2009). Attitudes Toward Women and Motherhood: Their Role in Australian Women's Childbearing Behavior. – Sex Roles, 61(9–10), 677–687. doi: 10.1007/s11199-009-9659-8.
- HUHTA, L., MERILÄINEN, R. (2007). Kiltien kapina. Helsinki: Edita.
- JONES, S. (2012). Negotiating Mothering Identities: Ethnographic and Intergerational Insights to Gender and Social Class in a High-Poverty US Context. – Gender and Education, 24(4), July, 443–460.
- KARU, M. (2007). Paindlikud töövormid töö- ja pereelu ühitamisel. – B. Vaher, K. Seeder (toim). Töö ja pere. Paindlik töökorraldus ja lastevanemate tööhõive. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, 5–12. – <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2007-Paindlik-tookorraldus-ja-lastevanemate-toohoive.pdf>.
- KASCHAN, B. (2018). Kutset tantsule on kuulnud. – Looming, 9, 1282–1291.
- KIELTY, S. (2008). Non-resident Motherhood: Managing a Threatened Identity. – Child and Family Social Work, 13, 32–40.
- KUURME, T. (2016). Õpilaste tõlgendused soolistest eelistest ja normaalsusest. – T. Kuurme, Ü.-M. Papp. (toim). Sugu ja haridus keeles ja meeles. Artiklikogumik. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaud, 230–259.
- KUURME, T. PAPP, Ü.-M. (2016). Sugu ja haridus keeles ja meeles. Artiklikogumik. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaud.
- LANEY, E., CARRUTHERS, L., LEWIS HALL, E., ANDERSON, T. (2014). Expanding the Self: Motherhood and Identity Development in Faculty Women. – Journal of Family Issues, 35(9), 1227–1251.
- LEES, K., VAHASTE-PRUUL, S., SAMMUL, M., HUMAL, K., LAMESOO, K., VEEMAA, J., KANN, A., ESPENBERG, K., VARBLANE, U. (2016). Kellel on Eestis hea, kellel parem? Võrdõiguslikkuse mõõtmise mudel. Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei.

- NARUSK, A. (2000). Eesti naised ja ratsionaalsed valikud. – K. Hammer-Pratka, A. Kelam. (toim). Sotsiaalsed probleemid Eestis teel avatud ühiskonda 1990–1999. Tallinn: TPÜ RASI.
- PAJUMETS, M. (2007). Miks emme läheb tööle? Naiste subjektiivsed ootused ja tööle antavad tähendused. – B. Vaher, K. Seeder (toim). Töö ja pere. Paindlik töökorraldus ja lastevanemate tööhõive. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, 35–61. – <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2007-Paindlik-tookorraldus-ja-lastevanemate-toohoive.pdf>.
- REALO, A. (2013). Väärtused. – Eesti Inimarengu Aruanne 2012/2013. Eesti maailmas. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, 43–53.
- RITTENOUR, CH., COLANER, C. W. (2012). Finding Female Fulfilment: Intersecting Role-Based and Morality-Based Identities of Motherhood, Feminism, and Generativity as Predictors of Women's Self Satisfaction and Life Satisfaction. – Sex Roles, 67(5–6), 351–362. doi: 10.1007/s11199-012-0186-7.
- RÄMMER, A. (2011). Soolised erinevused sõjajärgse ja võitjate põlvkonna tööväärtustes. – Ariadne lõng, 1/2, 69–100. Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus.
- SELF, S. HARMISTA (2005). What Makes Motherhood so Expensive?: The Role of Social Expectations, Interdependence, and Coordination Failure in Explaining Lower Wages of Mothers. – The Journal of Socio-Economics, 34(6), 850–865. doi: 10.1016/j.socec.2005.07.021.
- SHEA, R., BRYNT, L. WENDT, S. (2016). Nappy Bags Instead of Handbags?: Young Motherhood and Self-Identity. – Journal of Sociology, 52(4), 840–855.
- SILJANDER, P. (2015). Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen. Tampere: Vastapaino.
- SOOLÕIME TEEMALEHT. NAISED JA ETTEVÕTLUS. (2015). Võrdõigusvoliniku kantselei. – <http://kompetentsikeskus.volinik.ee/valjaanded/sooloime-teemaleht-naised-ja-ettevotlus/>.
- STATISTIKAAMET. (2015). Soolise võrdõiguslikkuse näitajad. – https://www.stat.ee/valjaanne-2015_soolise-vordõiguslikkuse-naitajad.
- STATISTIKAAMET. (2017). Naised ja mehed. – <https://blog.stat.ee/2017/10/18/naiste-ja-meeste-elu-eestis-ja-mujal-euroopas/>.
- TOOTS, A., TERK, E., KASEARU, K., TRUMM, A. (2015). Heaoludünaamika ja heaoluprobleemid majanduskriisi aegsel ja järgsel perioodil. – Eesti Inimarengu Aruanne 2014/2015. Lõksudest välja? Tallinn: SA Eesti Koostöö Kogu, 11–19.
- WHITEHEAD, K. (2016). Motherhood as a Gendered Entitlement: Intentionality, „Othering”, and Homosociality in the Online Infertility Community. Mount Royal University. Canadian Sociological Association.
- VIHALEM, P., LAURISTIN, M., KALMUS, V., VIHALEM, T. (toim). (2017). Eesti ühiskond kiirenevas ajas: uuringu „Mina. Maailm. Meedia.” 2002–2014 tulemused. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- VOORI, J. (2010a). Äitiys sukupuoliksomyksenä. – Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 109–118.
- VOORI, J. (2010b). Kokevat ja kertovat äidit. – Käsikirja sukupuoleen, 120–123.